

Józef Mazurkiewicz

"Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788 - 1794)", tom 1, "W czasie Sejmu Wielkiego i wojny polsko-rosyjskiej 1792 r. oraz pod rządami targowisko-grodzieńskimi", Lublin 1939 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 3, 295-298

1960

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

autor przypuszcza, że czaszka należy do innego osobnika niż pozostałe pochodzące z tego pochówka, kości szkieletu. Taki wypadek nie został dotychczas stwierdzony na innych cmentarzyskach z młodszej epoki kamiennej. Byłby to więc pierwszy wypadek niezwykle ciekawych obrzędów magicznych. Autorytatywnej odpowiedzi na ten temat udzielić może tylko antropolog. Autor, zwracając szczególną uwagę na ten grób ze względu na umieszczenie, w celach magicznych zapewne, duży kamień w ustach zmarłego, sprawą przynależności kości szkieletu w swym pierwszym opracowaniu⁷ nie zajął się prawie zupełnie.

Zestawione przez T. Dzierżykraj-Rogalskiego materiały antropologiczne, dostarczają szeregu danych niezbędnych, jak świadczą o tym inne jego prace⁸, dla rozważań z zakresu stosunków społeczno-ekonomicznych w neolicie polskim⁹.

Jan Gurba

Józef Kermisz: Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788—1794) tom I. W czasie Sejmu Wielkiego i wojny polsko-rosyjskiej 1792 r. oraz pod rządami targowisko-grodzieńskimi.

Lublin, 1939. wyd. Zarządu Miejskiego w Lublinie

Praca Józefa Kermisza: *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788—1794)* przeszła dziwne koleje tak charakterystyczne dla niektórych wydawnictw w czasach ostatniej wojny. Druk był ukończony w sierpniu 1939 r. Ukazaniu się pracy na półkach księgarskich przeszkodził wybuch wojny i okupacja hitlerowska. Nie zbrozurowane arkusze przechował prawie w całości drukarz lubelski St. Pietrzykowski. Nieliczne braki zostały po ucieczce Niemców w 1945 r. uzupełnione w zakładach graficznych tegoż St. Pietrzykowskiego z rękopisu, który także udało się zachować. Natomiast drugi tom pracy obejmujący Insurekcję Kościuszkowską przygotowany w całości do druku uległ zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego w mieszkaniu autora w Warszawie. Tak więc praca wydrukowana już w 1939 r. ukazała się w 1945 r.

Chociaż od opóźnionego ukazania się książki upłynęło 15 lat i chociaż jest ona nieraz cytowana w literaturze historycznej nie doczekała się ona dotąd w Lublinie żadnej recenzji¹. Dlatego to wydaje się w pełni słuszne, ażeby właśnie w Roczniku Lubelskim omówić tę interesującą i szczególnie dla Lublina i Lubelszczyzny ważną pozycję wydawniczą.

Na treść omawianego I tomu dzieła Kermisza składa się: Przedmowa, głównie poświęcona bazie źródłowej, część I pt. W dobie Sejmu Wielkiego i wojny 1792 r.

⁷ T. Dzierżykraj-Rogalski, Grób kultury pucharów lejkowatych ze śladami magii na Lubelszczyźnie, *Wiadomości Archeologiczne*, XXIII: 1956, s. 100—103.

⁸ Por. przypis 5 oraz rec. pióra J. Dąbskiej (*Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, IV: 1956, s. 321) tyozącą pierwszej z cytowanych tam prac.

⁹ Por. ocenę recenzowanej pracy przez F. Wokroja (*Człowiek w czasie i przestrzeni*, I: 1958, s. 165—167).

¹ W „*Myśli Współczesnej*” Nr 6—7, Łódź 1946, ukazało się dość obszerne omówienie pracy Kermisza pióra Wł. Dzwonkowskiego. Autor raczej zajął się szczegółowym przedstawieniem treści pracy Kermisza, a nawet w pewnym sensie uzupełnił tę treść dodatkowymi uwagami m. in. z ogólnej historii Polski. Ogólna ocena pracy w pełni dodatnia.

(s. 7—139), część II pt. Pod rządami Targowicy i podczas sejmu grodzieńskiego (do wybuchu Insurekcji) (s. 141—220). Do pracy dołączony jest skorowidz osób i miejscowości. Obszerne dwie części monografii nie są podzielone w zasadzie na rozdziały. W poszczególnych częściach w dość drobiazgowym spisie materiału umieszczanym na początku znajdujemy ujęte zasadniczo w chronologicznym porządku — wszystkie ważniejsze wypadki historyczne jakie rozgrywały się na terenie Lublina i Lubelskiego w omawianym czasie. Z wypadkami tymi są powiązane zmiany zachodzące w dziedzinie ustroju społeczno-politycznego miasta i województwa oraz niektóre konsekwencje tych zmian.

Tak więc np. w części I jest mowa o Sejmiku lubelskim z 1788 r., Komisji 10-tego grosza, Komisji porządkowej cywilno-wojskowej, walce z przestępczością, udziale Lublina w akcji Dekerta, opozycji konserwatywnej szlachty wobec Konstytucji 3 Maja, nowym podziale administracyjnym województwa, konstytucyjnych władzach miejskich m. Lublina i ich pracach itd. W części II m. in. o Konfederacji wojew. Lubelskiego, restytucji porządków sprzed 3 Maja, rujnującej gospodarce wojsk rosyjskich, prześladowaniu zwolenników Konstytucji 3 Maja, Sejmiku lubelskim przed sejmem grodzieńskim, dyslokacji wojsk rosyjskich i polskich, przygotowaniach do Insurekcji wśród zredukowanych oddziałów polskich generała A. Raczynskiego itd.

Walory pracy Kermisza to przede wszystkim szeroka podbudowa źródłowa oraz wykorzystanie dotychczasowej literatury przedmiotu. Autor oparł się na wszystkich źródłach, które dla jego poprzedników szczególnie przed rewindykacją polskich zasobów archiwalnych z ZSRR, po pierwszej wojnie światowej były niedostępne. Dotyczy to się w pierwszym rzędzie akt o charakterze ogólnopolskim oraz w ogóle akt z centralnych archiwów warszawskich związanych z działalnością naczelnich organów Rzeczypospolitej szlacheckiej. Bogate zasoby archiwów warszawskich, głównie Archiwum Głównego Akt Dawnych sprzed 1939 r. pozwoliły Kermiszowi zgromadzić materiały o pierwszorzędym znaczeniu.

Nie mniej ważne było wykorzystanie zbiorów Archiwum Państwowego (dziś Wojewódzkiego Archiwum Państwowego) w Lublinie, mało lub zupełnie niewykorzystanych odnośnie omawianego zagadnienia do czasu ukazania się pracy Kermisza. Mam tu na myśli szczególnie Diariusz Lubelskiej Komisji Cywilno-Wojskowej, Lauda prezydenta i rady m. Lublina z lat 1726—1794, protokoły posiedzeń magistratu m. Lublina itp.

Na specjalne zaś podkreślenie zasługuje fakt, że niektóre z materiałów archiwalnych przechowywanych w A.G.A.D. i innych archiwach w Warszawie, na których opierał się Kermisz nieraz w całości lub w przeważającej części zaginęły podczas drugiej wojny światowej i powstania warszawskiego. Z tej przyczyny wiele ustaleń Kermisza nabiera charakteru dokumentarnego. Wystarczy tu wymienić akta Rady Nieustającej, Komisji Policji, Komisji Wojskowej, akta m. Warszawy z czasów omawianych w pracy itd.²

Wynikiem podstawowym pracy Kermisza jest ustalenie dużej ilości faktów i informacji solidnie podbudowanych źródłowo. Badacz regionalny musi podkreślić poza przedstawieniem wypadków historycznych tak ważnego okresu — źródłowe opracowanie wielu zagadnień wewnętrznych województwa lubelskiego, działalność komisji porządkowej cywilno-wojskowej, bardzo dokładne przedstawienie zmian jakie zachodziły w organizacji władz miejskich m. Lublina, szerokie uwzględnienie

² Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1957, s. 145, 148—151, 165.

personaliów w skali wojewódzkiej i miejskiej itp. Są to ustalenia sumienne i często bardzo szczegółowe. Kermisz w dużym zakresie poszerzył naszą wiedzę o Lublinie i Lubelszczyźnie w ostatnich latach dawnej Rzeczypospolitej.

Poza poszerzeniem wiadomości o których mowa powyżej — praca Kermisza przynosi sprostowania i uzupełnienia dotychczasowych poglądów i ocen co do niektórych zagadnień związanych z historią Lublina i Lubelszczyzny. Do tego typu osiągnięć trzeba zaliczyć sprostowanie zarzutów nieraz czynionych przed dawniejszą historiografią, że Lubelskie i Lublin okazał się przeciwnym Konstytucji 3 Maja³. Poszerzenie bazy źródłowej i analiza stanowiska szlachty na sejmiku z 1792 r. nie mówiąc już o mieszczańskim Lublinie, pozwoliło Kermiszowi ustalić że było inaczej i że poza nieliczną choć wpływową grupę starszszlacheckich malkontentów — ogół wyraźnie wypowiadał się za Konstytucją 3 Maja. Uzupełnia też Kermisz i częściowo prostuje niektóre poglądy Riabinina o poczynaniach lubelskich władz miejskich w okresie Sejmu Wielkiego⁴.

Z niedociągnięć spotykanych w *Lublinie i Lubelskim* — należałoby wymienić głównie niedociągnięcia konstrukcyjne. Materiał dobrze zebrany przez autora stworzyłby wydaje się rzeczowo i logicznie powiązane treścią rozdziały, których brak zaznacza się wyraźnie. Poza tym zgrupowanie materiału według rzeczowych kryteriów pozwoliło by czytelnikowi łatwiej poruszać się w tej bądź co bądź 200 kilkudziesięciu stronicowej pełnej treści książce.

Niezależnie od tego uderza zupełne pominięcie w pracy jakiegokolwiek powiązania treści monografii z życiem społeczno-gospodarczym ówczesnej Lubelszczyzny i m. Lublina, a nawet zupełne pominięcie zagadnień społeczno-gospodarczych omawianego regionu i miasta. Nie chodzi tu o zarzut nie stosowania przez Kermisza współczesnych nam założeń metodologicznych, jednak Kermisz zbyt jaskrawo odizolował wszystko co przedstawia w swej pracy od jakiegokolwiek podłoża gospodarczego a nawet społecznego. Drobne rozrzucone bardzo rzadko luźne uwagi mają tylko marginesowy charakter. Wszystko to powoduje, że nie tylko dzisiejszy czytelnik czuje się w pewnym sensie zawiedziony, gdyż w pracy nie widzi pełnego Lublina i Lubelszczyzny w ostatnich latach Rzeczypospolitej, czego pozwalał się spodziewać autor⁵. Praca Kermisza ma charakter szczegółowego i źródłowego przeglądu wypadków historycznych o charakterze politycznym i wojskowym oraz zmian administracyjno-prawnych.

Dostrzec można też drobniejsze błędy faktyczne, np. włączenie Dubienki do Wydziału Lubelskiego (str. 72).

Żałować należy, że w pracy brak skorowidza rzeczowego, co poważnie utrudnia zapoznanie się z poszczególnymi zagadnieniami specjalnie z powodu braku podziału materiału według kryteriów rzeczowych.

³ Np. Smoleński Władysław: Ostatni rok Sejmu Wielkiego, Kraków 1897, s. 294, 295.

⁴ Riabinin Jan: Rada Miejska Lubelska w XVIII w., Lublin 1933, pisze, (s. 25) że reformy Konstytucji 3 Maja, dotyczące „zgrupowań ludu miejskiego nie zdążyły sobie znaleźć dla siebie należytego zastosowania” oraz bez racji w spisie chronologicznym burmistrzów, rajców i pisarzy lubelskich pomija magistrat, wybrany na podstawie Konstytucji 3 Maja (s. 39). Bez żadnego zaś wyjaśnienia podaje nazwiska członków tego magistratu w przypisie na stronie 39.

⁵ Por. przedmowę do pracy *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej*, s. III.

Kończąc trzeba zaznaczyć, że praca ta zdała swój egzamin przez okres lat 15. Mimo pewnych niedociągnięć obfitowość wykorzystanych źródeł, sumienna ich ocena, oraz bogactwo faktów i ustaleń wysuwa ją na czoło osiągnięć w historiografii Lubelszczyzny w okresie poprzedzającym drugą wojnę światową. Wielka szkoda, że tom II pracy Kermisza poświęcony Insurekcji Kościuszkowskiej uległ zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego.

Józef Mazurkiewicz

Julian Bartys: „Materiały do dziejów przemysłu metalowego w Dobrach Ordynacji Zamojskiej w I połowie XIX wieku”. — Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa, tom II, s. 184—276. Wrocław 1958, Zakład imienia Ossolińskich. Wydawnictwa Polskiej Akademii Nauk.

Praca podzielona została na dwie części, pierwszą poświęconą omówieniu historii zakładów przemysłu metalowego w Ordynacji Zamojskiej i drugą zawierającą teksty źródłowe wybrane i opracowane przez autora z akt Ordynacji Zamojskiej przechowywanych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie. Przy opracowaniu części pierwszej zasługuje na podkreślenie to, że autor nie ograniczył się tylko do zwartych materiałów mieszczących się w dziale Akta Zakładów Przemysłowych AOZ, lecz sięgnął również do innych źródeł rozproszonych po tym bardzo obszernym zespole akt podworskich. Autor wykorzystał częściowo także zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej przechowywane w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Praca ma charakter pionierski, oparta jest bowiem na przekazach źródłowych niewykorzystanych w dotychczasowej literaturze historyczno-gospodarczej i podbudowana została ciekawym nie publikowanym materiałem archiwalnym. Tekst części pierwszej urozmaicony został zdjęciami rysunków budynków zachowanych w źródłach i szkicem sytuacyjnym Ordynacji Zamojskiej, na którym pokazane zostało rozmieszczenie zakładów przemysłu metalowego. Dzieje poszczególnych zakładów ujęte zostały w formie oddzielnych szkiców umieszczonych po omówieniu zespołu archiwalnego i roli przemysłu metalowego w Ordynacji, co wpłynęło dodatnio na przejrzystość pracy.

Autor wydobyl na światło dzienne wiele ciekawych faktów związanych z polityką gospodarczą ordynatów Zamojskich w uprzemysłowieniu swoich dóbr. Staral się pokazać nieraz w obszernych wywodach przyczyny upadku poszczególnych zakładów i ich rolę w szerzeniu postępu technicznego w rolnictwie. Problematyka poruszana w pracy jest bardzo bogata i w związku z tym niektóre zagadnienia zostały tylko zasygnalizowane, co moglo być spowodowane zarówno brakiem przekazów źródłowych jak też i wąskimi ramami szkiców. Autor dokładnie opisał wyposażenie zakładów podkreślając ich zacofanie techniczne, należycie ocenił zarząd ordynacji, który nie dawał wprowadzać żadnych ulepszeń i mechanizacji w swoich zakładach, gdy to wymagało nakładów pieniężnych. Przedstawił trudności, na jakie napotykali dzierżawcy czy kierownicy poszczególnych manufaktur na drodze wprowadzania postępu technicznego. Słusznie wyciągnięte zostały wnioski, że wszystkie ulepszenia czy urentownienie zakładów miały odbyć się przede wszystkim kosztem robotników. Poruszony należycie został rynek zbytu, szczerzyły jego zasięg ograniczający się czasem do samej tylko Ordynacji i wyciągnięte wnioski, że nie